

Oleksii Tretiak

CONTEMPORARY POLITICAL EPISTEMOLOGY AS A FACTOR IN THE IDENTIFICATION OF CONFLICTUAL METANARRATIVES

Introduction. The article is devoted to clarifying the significance of the political-epistemological dimension of destructive communication metanarratives in the context of studying and analyzing the semantic dimension of digital content. **The aim** of the study is to establish the potential of political epistemology as a factor in interpreting and identifying disinformation metanarratives. **Research methods.** The study combines political epistemology with rational-critical discourse analysis and uses structural-functional and institutional perspectives to assess the coherence, validity, and epistemic grounding of metanarratives in political communication and governance. **Research results.** Ideologized propaganda disinformation aims to undermine trust in official discourse and strengthen political and ideological positions through appeals to the epistemic foundations of collective knowledge. Political-epistemic assessment of metanarratives embedded in propaganda and disinformation reveals their consequences for governance, social stability, and the security of society's information systems, while also highlighting its functional dimension, namely the organization of information and the establishment of epistemic priorities within the semantic core of the metanarrative. Conflictual metanarratives distort the socio-political world through framing, emotional appeals, selective evidence, and repetition as instrumental means of asserting false theses or concepts. Rational-critical discourse analysis offers tools for studying the structural capacity of political language and discourse, while political-epistemic assessment makes it possible to identify biases, hidden assumptions, and ideological motives embedded in institutions of political representation and governance. One of its promising missions, especially in modern Ukraine, is the formation of an environment of "epistemic vigilance." **Discussion.** It is argued that the ability of society to politically and epistemically evaluate the applied conflict metanarratives is of strategic importance for political governance, social cohesion, and information security. **Conclusions.** It is established that the metanarrative is an appeal to a certain "political truth", which has a biased (ideologized) nature and aims to structure digital media messages of a lower order. It is concluded that in the conditions of Russian aggression, the political-epistemic examination of conflict metanarratives is designed to create an "intellectual network" for the formation of information sovereignty and information immunity of Ukrainian society and the state.

Keywords: political epistemology, conflict metanarrative, semantic core, disinformation, manipulation, political knowledge, political governance.

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21000>

УДК 165.12:004.7(045)

КЛАСИЧНА, НЕКЛАСИЧНА І ПОСТНЕКЛАСИЧНА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ:
СТРУКТУРНА КОРЕЛЯЦІЯ І ЕПІСТЕМІЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ В УМОВАХ КІБЕРСУСПІЛЬСТВАГеннадій ХРИСТОКІН¹,
Ірина ВЕРХОВЦЕВА²,
Вадим Слюсар³

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

<https://orcid.org/0000-0002-2663-3055>¹<https://orcid.org/0000-0002-5682-993X>²Державний університет «Житомирська політехніка»³<https://orcid.org/0000-0002-5593-0622>

Анотація. Досліджено функціонування класичної, некласичної та постнекласичної раціональності в умовах цифрового суверенітету держави та когнітивної безпеки кіберсуспільства. Показано, що трактування типів раціональності як послідовних етапів або їх протиставлення є нормативно хибним і практично шкідливим. Обґрунтовано необхідність їх структурної кореляції як взаємозалежності, що забезпечує перевірку і корекцію пізнання. В умовах цифрового суспільства (кіберсуспільства) класична раціональність забезпечує верифікацію фактів і утримує онтологічний орієнтир, некласична здійснює критику алгоритмічної позиційності та джерел знання, постнекласична виконує системний аналіз самопосилювальних ефектів цифрових платформ на суспільну свідомість. Руйнування цієї кореляції є завданням інформаційної агресії, а збереження умов для її функціонування є умовою когнітивної безпеки держави.

Ключові слова: класична раціональність, некласична раціональність, постнекласична раціональність, структурна кореляція раціональностей, цифровий суверенітет, когнітивна безпека, кіберсуспільство, інформаційна агресія, епістемічний тиск, деінструменталізація раціональності.

Вступ

Питання про раціональність стало сьогодні не лише академічним, а й суспільним і безпековим. Те, яке розуміння раціональності домінує у публічному просторі, визначає здатність суспільства відрізнати аналітичне знання від пропаганди, аргументоване пояснення від маніпуляції, наукову експертизу від риторичної легітимації. Два чинники зробили вказану ситуацію вкрай критичною. Перший чинник – це цифрова трансформація публічної сфери, що радикально змінила умови виробництва, поширення та споживання знання. Алгоритмічні системи, соціальні мережі, неперервний інформаційний потік створили середовище, у якому правдива та неправдива інформація конкурують в однакових умовах. Дослідження С. Восугі, Д. Рой, С. Арал (Vosoughi, Roy, and Aral 2018) зафіксували

фундаментальний факт: неправдиві повідомлення поширюються швидше, далі і масштабніше за правдиві, й вирішальним чинником тут є не технічний збій, а людська поведінка в алгоритмічно сконструйованому середовищі. Другий важливий чинник – це повномасштабна збройна агресія Росії проти України, яка є не лише військовою, але й інформаційною та когнітивною війною та систематичним епістемічним конфліктом, має на меті суспільну і когнітивну дезорієнтацію, руйнування самих процедур встановлення істини.

Виклики інформаційної та когнітивної безпеки актуалізували проблему використання раціональності в публічному просторі і засобах медіа та показали принципову різницю у функціонуванні різних раціональних інструментів. Описані в гуманітаристиці три типи раціональності: класична, некласична і

постнекласична (Stepin 2005), які в більшості досліджень розглядалися як послідовні парадигми розвитку науки, як стадії, що змінюють одна іншу в діахронічній перспективі і які переважно відносилися до кардинальних зсувів у науковому знанні, тепер набули важливого чинника суспільної безпеки і мають розглядатися як інструменти конституювання сучасності. Отже, важливо дослідити, як саме функціонують класична, некласична та постнекласична раціональність як альтернативні когнітивні інструменти в умовах цифрового суспільства (кіберсуспільства), як вони себе проявляють і як впливають на сучасний соціокультурний ландшафт загалом і соціоінформаційний та безпековий горизонт зокрема. Чи є між цими типами раціональності не лише помітні та принципові відмінності, але й важливий і необхідний зв'язок? Наша попередня теза така: між класичною, некласичною та постнекласичною раціональністю існує продуктивна напруга, але вона має бути знятою своєрідною кореляцією, в якій кожен тип раціональності виконує незамінну суспільну та дискурсивну функцію і перевіряє результати двох інших. Ми не можемо дозволити собі установку існування непримиренного конфлікту раціональності, або їх протиставлення, бо це призводить до руйнування доказового мислення і, зрештою, є атакою на суверенітет суспільства та його когнітивну безпеку.

Дослідження проблеми соціокультурного виміру класичної, некласичної та постнекласичної раціональності у вітчизняній та зарубіжній науці є нерівномірним. Вітчизняні дослідники, як-от Л. Дротянко аналізувала трансформації наукової раціональності в інформаційному суспільстві (Дротянко 2021), О. Ороховська писала про взаємодію наукової раціональності і медіакомунікацій (Ороховська 2018). Епістемологічні виміри постнекласичної науки досліджувала Л. Шашкова, яка зосередилась на зміні критеріїв науковості в умовах складності (Шашкова 2006; 2015). Концептуальний апарат нелінійного мислення як альтернативи лінійно-детерміністській класичній моделі розробляла І. Добронравова (Добронравова 2002; 2018). А. Лой проблематизував межі класичної традиції через аналіз суб'єктивності, показавши, що некласичний поворот у філософії свідомості є не запереченням, а розширенням пізнавальної архітектури (Лой 2001). Г. Христокін аналізував «концепт повороту» у культурі та філософії ХХ-ХХІ ст. у його методологічному та комунікативно-медіальному вимірі – це підхід, що безпосередньо дотичний до питань про трансформацію раціональності в медіапросторі (Христокін 2023). В. Слюсар, Г. Христокін і А. Ястребова дослідили умови можливості діалогу в епоху постправди, показавши, що руйнування спільних епістемічних стандартів є не лише культурним симптомом, а структурною перешкодою для публічної комунікації (Slyusar, Khrystokin, and Yastrebova 2023). Проте ці дослідники розробляли свої концепції переважно в межах філософії науки та медіафілософії, не досліджуючи проблематику когнітивної безпеки і цифрового суверенітету. Так, В. Кізіма

зосередився на постнекласичній складності як позитивному методологічному ресурсі і оминув питання про те, як ці концепти можуть бути маніпулятивно перехоплені (Кізіма 2010; 2013). В. Лук'янець описав світоглядні імплікації постнекласичної науки (Лук'янець 2002; 2007), але не проблематизував ризики, що виникають, коли постнекласична риторика системності і контекстуальності стає зброєю дезінформації. Саме цей дефіцит визначає дослідницьку перспективу цієї статті.

У зарубіжній традиції необхідно розмежувати два кола досліджень дотичних до нашої проблематики. Перше стосується безпосередньо теорії наукової раціональності, репрезентованої типологією В. Стьопіна, який систематизував класичний, некласичний і постнекласичний типи як якісно відмінні способи організації наукового пізнання, що співіснують у сучасній науці (Stepin 2005). Т. Кун підготував підґрунтя для цієї типології, показавши, що наукова раціональність є історично змінною структурою, яка трансформується через революційну зміну парадигм (Kuhn 2012). Г. Лонгіно переосмислила об'єктивність не як властивість індивідуального методу, а як результат організованої публічної критики в науковій спільноті (Longino 1990). С. Фантовіч і Д. Равец описали цю ситуацію як «постнормальну науку»: коли факти невизначені, ставки високі, а рішення термінові, тоді стандартні процедури верифікації виявляються недостатніми і потребують розширення якісно нового епістемічного простору (Funtowicz and Ravetz 1993).

Друге коло охоплює дослідників, чії концепції є продуктивним методологічним ресурсом для аналізу раціональності в умовах цифрового середовища та інформаційних конфліктів, хоча самі автори цієї проблематики безпосередньо не торкалися. Ю. Габермас розмежував комунікативну і стратегічну дію, надавши концептуальний інструментарій для розрізнення аргументації та маніпуляції в публічному дискурсі (Habermas 1984). М. Фуко показав, як режими істини конституюються через відносини влади, зробивши питання «хто встановлює факти» невіддільним від питання «хто має владу» (Foucault 1980). Б. Латур простежив, як наукові факти набувають стабільності через мережі соціальних зв'язків (Latour 1987). М. Кастельс описав мережеве суспільство як простір, де влада дедалі більше визначається здатністю контролювати інформаційні потоки і формувати смисли (Castells 2009). Л. Флоріді розробив концепцію інфосфери як нової онтологічної реальності, у якій інформаційна суб'єктність стає умовою будь-якого суверенітету (Floridi 2014). С. Левандовський, У. Екер і Х. Кук показали, що в епоху постправди проблема полягає не в браку правдивої інформації, а в руйнуванні самих когнітивних механізмів її розпізнавання, і саме тому спростування фейку часто є менш ефективним, ніж попереднє формування епістемічної стійкості (Lewandowsky, Ecker, and Cook 2017). П. Померанцев на конкретному матеріалі російської пропагандистської машини показав, що її метою є не перемога одного нарративу над іншим, а знищення самої ідеї істини як такої: «не вір нічому» є

ефективнішим інструментом когнітивного контролю, ніж «вір нам» (Pomerantsev 2019). Г. Пеннікук і Д. Ренд показали, що сприйнятливості до фейків пояснюється не стільки ідеологічною упередженістю, скільки відсутністю аналітичної зупинки, і саме тому системи, що оптимізовані на швидке емоційне залучення, є інфраструктурою епістемічного тиску (Penrucook and Rand 2021). Для аналізу цифрового суверенітету особливо продуктивними є концепція Ф. Мусіані, яка переосмислила «інфраструктурування» суверенітету як практику самовизначення, що виходить за межі технічного контролю (Musiani 2025), а також дослідження І. Верховцевої і Т. Малахової щодо когнітивної безпеки держави в умовах кіберсуспільства (Верховцева і Малахова 2026). Принципово важливою є пізня самокритика Б. Латура, який риторично запитує: чи не озброїли ми пропагандистів, навчивши суспільство думати, що факти «конструюються»? (Latour 2004). Це запитання є центральним для нашого аналізу. Але жодне з відомих нам досліджень не розглядало три типи раціональності як одночасно функціонуючу кореляційну структуру з власною внутрішньою вразливістю, не аналізувало, як саме їхні концепти функціонують в умовах сучасних інформаційних конфліктів і які наслідки це має для соціоінформаційної безпеки, цифрового суверенітету та когнітивної стійкості суспільства.

Мета та завдання дослідження

Мета статті – обґрунтування поняття структурної кореляції типів класичної, некласичної і постнекласичної раціональності як аналітичного концепту і практичного критерію когнітивної безпеки держави в умовах кіберсуспільства та інформаційної агресії.

Для досягнення цієї мети необхідно реалізувати такі завдання:

- 1) розмежувати три типи раціональності не як послідовні етапи, а як функціональні відповіді на різні пізнавальні проблеми;
- 2) обґрунтувати поняття структурної кореляції типів раціональності із залученням феноменологічної традиції і типології В. Стьопіна;
- 3) показати функціонування кожного типу раціональності в умовах цифрового середовища;
- 4) визначити механізми епістемічної агресії через призму структурної кореляції і сформулювати критерії забезпечення когнітивної безпеки.

Методологія дослідження

Для нас відправним пунктом є типологія В. Стьопіна, яку критично використовуємо не як жорстку схему, а як евристику (Stepin 2005). Соціальна епістемологія Х. Лонгіно дає можливість переформулювати об'єктивність як властивість організованої критичної практики, а не індивідуального суб'єкта (Longino 1990). Теорія комунікативної і стратегічної дії Ю. Габермаса є концептуальним стрижнем для діагностики маніпулятивних практик (Habermas 1984). STS-традиція у версії Б. Латура і концепція інфосфери Л. Флоріді для аналізу цифрового середовища (Latour 1987; 2004; Floridi 2014). Нарешті, концепція «відповідальної позиційності» Д. Гаравей (Haraway

1988) і веберівська вимога Wertfreiheit (ціннісна нейтральність) під час визнання Wertbeziehung (ціннісні зв'язки) задають нормативні рамки для авторської позиції (Weber 1949). Ці та чимало інших досліджень сформували міцну методологічну основу наших досліджень.

Центральний концепт дослідження – структурна кореляція раціональностей, потребує окремого методологічного обґрунтування. Термін «кореляція» вживається тут у феноменологічному значенні, що відсилає до Гусерлевого поняття кореляції свідомості і предмета. Жодне не існує без іншого, але вони не зливаються, зберігаючи власну незвідиму природу. Перенесена на відношення між типами раціональності, ця ідея означає (на нашу думку) те, що класична, некласична і постнекласична раціональність в умовах властивого метамодерну культурного та методологічного різноманіття взаємно передбачають одна одну, кожна виконує незамінну функцію, і жодна не може бути відкинута без руйнування пізнавальної цілісності. Вже В. Стьопін описував цю взаємозумовленість, зазначаючи, що різні типи «є різними рівнями методологічної рефлексії», що співіснують у сучасній науці (Stepin 2005), але він не давав цій взаємозумовленості окремого поняття. Пропонований нами концепт «структурна кореляція раціональностей» заповнює цю концептуальну прогалину. Означення «структурна» підкреслює, що йдеться не про випадковий збіг чи зовнішній компроміс, а про необхідну взаємозалежність, вбудовану в саму архітектуру наукового пізнання.

Результати

Найпоширеніша неточність у дискусіях про раціональність – це розуміти класичну, некласичну і постнекласичну раціональність як послідовні щаблі розвитку науки, де кожен наступний «знімає» попередній. Ця схема некоректна, аналітично хибна і нормативно шкідлива. Хибна тому, що всі три типи співіснують у сучасному науковому і публічному дискурсі. Шкідлива тому, що знецінення класичного ідеалу верифікації заради «більш просунутої» постнекласичної рефлексії прямо грає на руку тим, хто зацікавлений у розмиванні будь-яких стандартів доказовості.

Кожен тип раціональності виконує власне завдання. Класична раціональність, сформована від Р. Декарта через І. Ньютона до логічного позитивізму Віденського гуртка, зосереджена на об'єкті. Вона досліджує умови можливості об'єктивного знання, незалежного від суб'єкта, що пізнає. Її нормативна вимога – здійснити верифікацію, забезпечити відтворюваність і відповідність фактам. Некласична раціональність, концептуально оформлена від І. Канта через неокантіанство і феноменологію Е. Гусерля та герменевтику Г. Гадамера до постпозитивізму Т. Куна і П. Фейєрабенда, відповідає на питання суб'єкта в пізнанні. Її головне питання, як позиція, передумови і засоби дослідника впливають на результат. Її вимога – показати передумови, зробити їх видимими і контрольованими. Постнекласична раціональність, репрезентована у теорії складних систем І. Пригожина,

синергетиці Г. Хакена, класифікації В. Стьопіна і АСТ-традиції Б. Латура, відповідає на питання складних систем, де знання рекурсивно вписане в досліджувану реальність і здатне її змінювати. Її вимога – звернути увагу на те, що наше дослідження є частиною системи і може мати непередбачувані системні ефекти.

На нашу думку, сучасний дискурс не може бути доказовим, якщо він спирається лише на один чи навіть два типи раціональності. Лише повноцінне взаємозалежне функціонування трьох типів раціональності може надати нашим знанням узгодженості та ґрунтовності. Для цього між типами раціональності має бути структурна кореляція: нескасована суперечність, взаємозумовленість, у якій кожен тип виконує незамінну роль перевірки і корекції висновків двох інших. Класична без неklasичної веде до натуралізму й елімінації суб'єкта до ілюзії «чистого знання», що не усвідомлює власних передумов. Некласична без постнеklasичної веде до рефлексивної нескінченності суб'єкта, нескінченного уточнення власних позицій замість аналізу предмета. Постнеklasична без неklasичної веде до системного детермінізму, що розчиняє особисту відповідальність дослідника у «логіці системи». Всі три без класичного орієнтира на онтологічну реальність до релятивізму, де будь-яке твердження рівноцінне будь-якому іншому. На нашу думку, утримання напруги і тріалогу між усіма полюсами одночасно є важливою методологічною вимогою не лише для розвитку сучасного соціо-гуманітарного дискурсу, але й для осмислення ролі типів раціональностей у цифровому середовищі кіберсуспільства.

Кіберсуспільство є не просто новим середовищем для традиційних практик, воно якісно змінює умови функціонування соціогуманітарного знання. Перенесення питомої ваги соціальних комунікацій з фізичного простору до кіберпростору породжує те, що Верховцева і Малахова позначили як тектонічні зсуви в соціоінформаційній сфері, коли вчорашні громадяни стають «цифровими громадянами» з новими інструментами впливу і новою вразливістю до деструктивних масовоінформаційних впливів (Верховцева і Малахова 2026). Цю ситуацію Л. Флоріді описав через поняття *інфосфери*, нової реальності, у якій люди існують і діють, і де суверенітет означає здатність зберігати власну суб'єктність (Floridi 2014).

Тут постає питання, яке у вітчизняній і зарубіжній літературі залишається недостатньо розробленим: неklasична і постнеklasична раціональності є не лише інтелектуальними здобутками, а й специфічними вразливостями. Саме ті концепти, що роблять соціогуманітарне знання рефлексивнішим і чутливим до контексту, можуть бути перехоплені для підриву самого знання. Оминуті ці загрози допомагає класична раціональність, яка у цифровому середовищі виконує функцію, що наразі є найважливішою і найбільш атакованою: верифікацію фактів. Платформізація і датифікація суспільства не скасовують запитання «чи це відповідає дійсності?». Конкретний злочин або стався, або ні, конкретна кібератака або відбулася, або ні. Статистика І.

Верховцевої і Т. Малахової промовиста: тільки впродовж 2000–2024 рр. здійснено 3369 кібератак, з яких понад половини припала на 2022–2024 рр. (Верховцева і Малахова 2026). Ці факти не є «нарративом», вони – результат класичної процедури верифікації, і саме тому так систематично заперечуються агресором.

Неklasична раціональність у цифровому середовищі отримує критично важливе нове завдання: аналіз алгоритмічної позиційності. Алгоритм рекомендацій не є нейтральним інструментом, оскільки його функціонування визначається цілями максимізації залучення користувачів. Дослідження М. Рібейро показали, що алгоритм YouTube систематично веде користувачів у напрямку дедалі радикальнішого контенту (Ribeiro 2020). Некласична вимога «покажи свої передумови» набуває тут нового змісту: прозорість алгоритмів є умовою когнітивної безпеки, а не лише академічним принципом. Проте саме ця вимога несе в собі специфічну вразливість. Некласична традиція від Т. Куна до Д. Гаравей показала, що знання завжди формується з певної позиції і пов'язане з передумовами дослідника. Цей висновок був спрямований проти наївного уявлення про абсолютну нейтральність науки. Але в публічному дискурсі ця теза легко радикалізується до абсурду: якщо будь-яке знання залежить від позиції актора, тоді будь-яка інтерпретація рівноцінна. Законні методологічні запитання («хто фінансує це дослідження?», «яка позиція автора?») перетворюються на інструмент паралізації будь-якого аргументу і неklasична вимога прозорості стає зброєю проти самої процедури аргументації.

Постнеklasична раціональність дає те, чого бракує іншим підходам: здатність бачити систему, а не лише окремі факти. Соціальні мережі були створені як інструменти комунікації, але, оптимізовані на емоційне залучення, стали інфраструктурою епістемічного тиску. В свій час У. Бек попереджав про ризики як побічний продукт раціоналізації (Beck 1992). Постнеklasична аналітика дає можливість побачити не лише конкретний фейк, а умови, що роблять його можливим і ефективним. Без цього рівня аналізу боротьба з дезінформацією залишається лікуванням симптомів. Але тут починається парадокс, який важко не помітити. Та сама логіка системності, що допомагає розуміти складність, може бути використана, аби у цій складності «сховатися». Фрази на кшталт «так склалися обставини», «це результат системних процесів», «алгоритм так вирішив» звучать академічно, але водночас відповідальність за конкретні рішення і конкретні злочини розчиняється у посиланнях на контекст і систему. Парадокс, який сформулював Б. Латур у самокритичному есе 2004 року, тут набуває актуальності. Він припустив, що постнеklasична критика «конструювання фактів» мимоволі надала пропагандистам інструменти для релятивізації задокументованих злочинів (Latour 2004). Постнеklasична мова системності стала зручним укриттям для тих, хто не хоче називати речі своїми іменами.

Це не лише теоретичний парадокс – це задокументована практика. Дослідник «прикладного постмодернізму» російської пропаганди П. Крейк показав, що RT і пов'язані з ним медіа свідомо використовують академічну риторичну множинність перспектив і сконструйованості фактів для підриву довіри до будь-яких верифікованих джерел (Craik 2019). Механізм цинічний: не «наш нарратив правдивий», а «жодний нарратив не є правдивим», і тому ваш так само підозрілий, як наш. Некласична вимога показати передумови перетворюється на системну делегітимацію будь-якого джерела, що суперечить агресору. Постнекласична логіка системності перетворюється на формулу «є версія Києва, є версія Москви», і вже це формулювання є перемогою маніпулятора, бо воно нормалізує рівноцінність між задокументованим злочинним і його запереченням. Саме цей процес ми позначаємо як «деінструменталізацію раціональності» – це відрив концепту від його функції. Інструмент залишається зовні схожим на себе: ті самі слова, та сама термінологія, але всередині він уже порожній, він не аналізує, не пояснює, не верифікує, а лише блокує, розмиває, паралізує. Важлива теза нашого дослідження полягає в тому, що жоден із трьох типів раціональних інструментів не може бути відкинутий без пониження достовірності та аргументованості знання і втрати когнітивного суверенітету.

Різниця між класичною пропагандою і сучасною епістемічною агресією принципова і її важливо зафіксувати точно. Класична пропаганда прагнула замінити одне переконання іншим. Сучасна стратегія, яку К. Пол і М. Меттьюз позначили як «firehose of falsehood» (шланг брехні), влаштована інакше: вона не прагне переконати, вона прагне виснажити (Paul and Matthews 2016). Безперервний, суперечливий, взаємонейтралізуючий потік тверджень руйнує не конкретні переконання, а саму процедурну здатність суспільства відрізнити обґрунтоване від необґрунтованого.

Через призму напруги і кореляції типів раціональності ця стратегія отримує точний діагноз: вона атакує всі три види дискурсивного одночасно, але різними методами. Атака на класичний полюс полягає в запереченні верифікованих фактів, фабрикація доказів, дискредитація незалежних організацій фактчекінгу. Атака на некласичний полюс – це маніпулятивна імітація рефлексії, доведення питання про джерела до абсурду. Атака на постнекласичний полюс – це встановлення хибної симетрії між аналітиком і пропагандистом, бо воно нормалізує рівноцінність між задокументованим злочинним і його запереченням. Досвід повномасштабної агресії РФ проти України демонструє всі три рівні цих атак одночасно. На технічному рівні – масовані кібератаки на критичну інфраструктуру та медіасервери. На інформаційному рівні – це скоординовані кампанії дезінформації, фабрикація псевдодоказів. На когнітивному рівні відбувається систематичне руйнування міжнародного епістемічного простору через деконструкцію самих стандартів доказовості. Третій рівень є найглибшим, він атакує не конкретні переконання, а саму здатність суспільства відрізнити доказ від його

імітації. Саме цим він відрізняється від звичайної брехні.

У сучасному дискурсі безпеки існує ще одна небезпечна редукція: цифровий суверенітет зводиться до контролю над технічною інфраструктурою: серверами, кабелями, протоколами, програмами. Це справді необхідно, але недостатньо. Ф. Мусіані показала, що «інфраструктурування цифрового суверенітету» стосується не лише матеріальних об'єктів, а й практик самовизначення, вбудованих в інфраструктуру (Musiani 2025). Своєю чергою, І. Верховцева і Т. Малахова переконливо обґрунтували, що когнітивна безпека держави є критично важливим елементом архітектури цифрового суверенітету, поряд із захистом інфраструктури, але не зводячись до нього (Верховцева, Малахова 2026). Ми пропонуємо конкретизувати це положення через взаємодію та структурну напругу трьох типів раціональності. Когнітивний суверенітет суспільства – це не просто здатність захистити свої сервери від злону. Це збереження умов, за яких класична, некласична і постнекласична раціональності можуть і повинні функціонувати одночасно у публічному просторі. Науковому і публічному дискурсу однаковою мірою потрібні верифіковані факти, критична рефлексія над джерелами і позиціями та системний аналіз умов формування знання. І жодна з цих функцій не заглушує дві інші. Суспільство, яке втратило один із цих полюсів, є когнітивно вразливим незалежно від технічного стану своєї кіберінфраструктури.

Звідси випливає і конкретний критерій для оцінювання стану когнітивної безпеки. Він не потребує складних вимірювань: достатньо поставити три запитання. Чи зберігає суспільну вагу незалежна верифікація фактів, тобто чи функціонує класичний полюс? Чи є прозорими алгоритмічні системи, що формують інформаційне середовище? Чи функціонує некласичний полюс? Чи аналізуються системні умови, що уможливають маніпуляції? Чи функціонує постнекласичний полюс? Якщо на всі три запитання відповідь позитивна, тоді суспільство зберігає когнітивний суверенітет. Якщо ні, тоді епістемічна агресія вже досягає своєї мети.

Практичні наслідки цього аналізу виходять за межі академічного дискурсу. Алгоритмічна прозорість і регулювання платформ є умовою збереження некласичного полюсу і тому є питанням цифрового суверенітету, а не лише технічного регулювання. Незалежна журналістика з відкритими стандартами верифікації є інститутом збереження класичного полюсу. Медіаграмотність як масова практика формує стійкість до атак на всі три полюси одночасно. Дослідження у стратегії «prebunking» показують, що попереднє ознайомлення з механізмами маніпуляції суттєво знижує їхню ефективність (Biddlestone et al. 2022).

На завершення маємо зазначити, що відповідальна позиція потребує фіксації власних меж і суперечностей нашого дослідження. Перша з них: концепт «структурної кореляції» вимагає утримувати складність саме там, де суспільство в кризі потребує однозначних орієнтирів і ціну цієї складності треба визнавати, а не приховувати. Друга суперечність

глибша: захист від епістемічної агресії легко може перетворитися на цензуру, а «боротьба з фейками» на інструмент придушення незручних думок. Держава або платформа, що отримує право визначати, що є «перевіреним знанням», відтворює той самий «режим істини» у фукіанському сенсі, проти якого спрямована неklasична критика (Foucault 1980). Тому когнітивна безпека не може будуватися на монополії одного актора, вона має спиратися на розподіл епістемічних повноважень між незалежними інституціями: наукою, університетом, журналістикою, громадянським суспільством. І збереження якості цих інституцій, які мають гарно володіти всіма наявними інструментами раціональності, є надважливим завданням національної та інформаційної безпеки.

Обговорення

Концепт структурної кореляції типів раціональності потребує позиціонування відносно двох великих традицій, що досі мало перетиналися. Першою є традиція філософії раціональності. Тут найближчими аналогами є Ю. Габермас і М. Вебер. Когнітивно-інструментальна, морально-практична, естетично-експресивна Габермасова типологія раціональності є типологією дії, а не пізнання: вона запитує «як люди взаємодіють?», а не «як суспільство захищає надійне знання?». Веберова типологія цілераціональної та ціннісно-раціональної дії першою зафіксувала, що раціональність не є монолітом, але також залишилась на рівні соціальної дії, не торкаючись архітектури пізнання. Епістемічний плюралізм від Г. Башляра до Х. Лонгіно і Д. Харавей описує множинність форм раціональності як дескриптивний факт, але не пропонує нормативного концепту їх взаємозумовленості. П. Фейєрабенд демонструє, куди веде руйнування класичного полюсу: до позиції, де неможливо розрізнити науку і пропаганду. Парадоксально, але епістемологічний анархізм і російська інформаційна агресія працюють на один результат, хоча з принципово різних мотивів. Концепт структурної кореляції відповідає на всі ці підходи одночасно: він не просто констатує плюральність, не будує ієрархію між типами раціональності, а обґрунтовує їх необхідність і показує, що кожен є функціонально незамінним.

Друга традиція – безпекові студії і дослідження дезінформації. Тут панують два підходи, кожен з яких є частково правильним і одночасно структурно недостатнім. Перший зводить проблему до медіаграмотності та технічних рішень, тобто фактчекінгу, регулювання платформ, алгоритмічної прозорості. Фейк тут є проблемою, з ним борються, але фейк є симптомом, а не хворобою. Хвороба – це руйнування самих умов, за яких суспільство здатне відрізнити обґрунтоване від необґрунтованого.

Інший підхід, ближчий до нашого, ми знаходимо у Е. Сеґер. Вона визначає епістемічну безпеку як захист систем знання від загроз, що підривають їх цілісність і надійність, а дослідники когнітивної війни стверджують, що метою сучасних інформаційних кампаній є не переконання, а навмисне створення «епістемічного хаосу» (Seeger

2020; Du Cluzel 2020). Це точний діагноз, але без філософського пояснення того, чому цей хаос стратегічно ефективний. Ми пропонуємо таке пояснення: епістемічний хаос ефективний тому, що атакує не окремі переконання, а структурну взаємозумовленість трьох типів раціональності, і проблема в тому, що суспільство, яке втратило будь-який із раціональних інструментів, стає когнітивно вразливим незалежно від технічного стану своєї інфраструктури.

Підхід Х. Лонгіно отримує в цьому контексті нове прочитання. Сформульовані нею чотири умови наукової об'єктивності: відкритість до заперечень, публічність стандартів, рівноправна участь у критиці, здатність змінюватися під тиском аргументів, виявляються точним описом того, що руйнує епістемічна агресія (Longino 1990). Х. Лонгіно описала умови когнітивної безпеки задовго до того, як це поняття з'явилося у безпековому дискурсі. Це підтверджує: структурна кореляція раціональностей є не локальною теоретичною пропозицією, а відповіддю на реальну архітектуру наукового пізнання.

Висновки

Досліджено функціонування і завдання класичної, неklasичної і постнеklasичної раціональності в умовах цифрового суверенітету. Показано, що поширена схема послідовних «рівнів» раціональності нормативно шкідлива. Класична раціональність досліджує умови можливості об'єктивного знання і задає орієнтир верифікації; неklasична потребує рефлексивного контролю передумов пізнання і прозорості позиції; постнеklasична аналізує системні умови, за яких знання рекурсивно вписане в досліджувану реальність. Ці завдання різні, взаємно незводимі і жодне з них не скасовує інших.

Доведено, що між цими трьома типами раціональності має існувати необхідна взаємозумовленість, яку позначаємо як структурну кореляцію типів раціональності. Класична без неklasичної веде до натуралізму й елімінації суб'єкта. Неklasична без постнеklasичної до рефлексивної нескінченності. Постнеklasична без неklasичної до системного детермінізму, що розчиняє відповідальність. Втрата класичного орієнтира на онтологічну реальність і верифікацію фактів веде до релятивізму, де будь-яке твердження є рівноцінним будь-якому іншому. Концепт має феноменологічне обґрунтування у Гусерлевій кореляції свідомості і предмета і фактичну опору у теорії різних рівнів раціональності. Структурна кореляція заповнює цю прогалину і є центральним теоретичним результатом дослідження.

Показано, що неklasична і постнеklasична раціональність мають специфічну вразливість, системно не досліджену у вітчизняній і зарубіжній літературі. Концепти позиційності, системності і контекстуальності можуть бути маніпулятивно перехоплені для релятивізації фактів і розмивання відповідальності. Задokumentована практика «прикладного постмодернізму» в російській інформаційній агресії демонструє конкретний механізм цього перехоплення. Це те, що ми

позначаємо як деінструменталізацію раціональності: рефлексивні концепти відриваються від їх методологічної функції і перетворюються на риторичні формули, що блокують саму можливість аргументації. Урівнювання ваги аргументів, це не просто плюралізм, це перехоплення неklasичної вимоги прозорості для нормалізації рівноцінності між задокументованим злочином і його запереченням. Саме тому класичний полюс верифікації є не «застарілим», а найбільш атакованим.

У цьому дослідженні когнітивна безпека держави визначається як збереження умов для функціонування структурної кореляції типів раціональності у публічному просторі. Це самостійний рівень безпеки, що не зводиться ні до технічного захисту інфраструктури, ні до правового регулювання платформ. Три питання-критерії: чи функціонує класичний полюс верифікації, неklasичний полюс прозорості джерел і алгоритмів, постнеklasичний полюс системного аналізу, дають змогу операційно оцінювати стан когнітивного суверенітету суспільства. Руйнування будь-якого полюсу структурної кореляції – стратегічне завдання епістемічної агресії, і саме тому його захист є не академічною, а безпосередньо суспільною і безпековою проблемою.

Список літератури

1. Верховцева І. Г., Малахова Т. В. Когнітивна безпека держави та управління інформаційним простором за умов кіберсуспільства. *Наукові перспективи*. 2026. № 1 (67). С. 147–163. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-147-163](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-147-163).
2. Добронравова І. С. Нелінійне мислення. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. 212 с.
3. Дротянко Л. Г. Цифровий вимір сучасного етапу цивілізаційного розвитку соціуму. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. № 1 (33). С. 16–21. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15635>.
4. Кізіма В. В. Постнеklasична наука і проблеми складних систем. *Філософська думка*. 2013. № 5. С. 3–15.
5. Кізіма В. В. Постнеklasична раціональність у контексті філософії складності. *Філософська думка*. 2010. № 6. С. 28–39.
6. Лук'янець В. В., Кравченко О. М., Мороз О. С. Світоглядні імплікації постнеklasичної науки. Київ : ПАРАПАН, 2007. 396 с.
7. Лук'янець В. В., Кравченко О. М. *Науковий світогляд на зламі століть*. Київ : ПАРАПАН, 2002. 352 с.
8. Лук'янець В. В., Кравченко К. М., Озадовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури : монографія. Київ : Центр практичної філософії, 2002. 304 с.
9. Лой А. М. Свідомість як суб'єктивність: подолання класичної традиції. *Філософська думка*. 2001. № 3. С. 3–24.
10. Ороховська Л. А. Рецепція ролі мас-медіа в житті суспільства в соціально-філософських та культурологічних теоріях ХХ ст. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2018. № 1 (27). С. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.27.13033>
11. Філософія науки : підручник / І. С. Добронравова та ін. ; за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
12. Христокін Г. В., Васильченко В. М., Лашкіна М. Г. Концепт повороту в культурі та філософії ХХ–ХХІ ст.: методологічний та комунікативно-медіальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2023. Т. 1 (49). С. 208–218. DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.1\(49\).208-218](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.1(49).208-218).
13. Шашкова Л. О. Наукове пізнання в системі культури. Київ : ПАРАПАН, 2006. 180 с.
14. Шашкова Л. О. Постнеklasична наука: епістемологічні виміри. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія*. 2015. Вип. 1. С. 45–48.
15. Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London : Sage, 1992. 272 p.
16. Biddlestone M., Roozenbeek J., van der Linden S. Psychological inoculation reduces susceptibility to misinformation on social media. *Royal Society Open Science*. 2022. Vol. 9. Article 220201. DOI: <https://doi.org/10.1098/rsos.220201>.
17. Castells M. *Communication Power*. Oxford : Oxford University Press, 2009. 571 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199567041.001.0001>.
18. Craik P. B. The Weaponization of Postmodernism: Russia's New War with Europe. LEQS Paper. 2019. No. 146. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3431207>.
19. Du Cluzel F. *Cognitive Warfare*. Norfolk, VA : NATO Allied Command Transformation Innovation Hub, 2020. 45 p. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf
20. Floridi L. *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199606726.001.0001>.
21. Foucault M. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York : Pantheon Books, 1980. 270 p.
22. Fricker M. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 208 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>.
23. Funtowicz S. O., Ravetz J. R. Science for the post-normal age. *Futures*. 1993. Vol. 25, No. 7. P. 739–755. DOI: [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(93\)90022-L](https://doi.org/10.1016/0016-3287(93)90022-L).
24. Habermas J. *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston : Beacon Press, 1984. 465 p.
25. Haraway D. Situated knowledges: the science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*. 1988. Vol. 14, No. 3. P. 575–599. DOI: <https://doi.org/10.2307/3178066>.
26. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. 50th anniversary ed. Chicago : University of Chicago Press, 2012. 264 p. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226458144.001.0001>
27. Latour B. *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge : Harvard University Press, 1987. 274 p.
28. Latour B. Why has critique run out of steam? From matters of fact to matters of concern. *Critical Inquiry*. 2004. Vol. 30, No. 2. P. 225–248. DOI: <https://doi.org/10.1086/421123>.
29. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Cook J. Beyond misinformation: understanding and coping with the “post-truth” era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2017. Vol. 6, No. 4. P. 353–369. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>.
30. Longino H. E. *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton : Princeton University Press, 1990. 262 p.
31. Musiani F. Reassessing “infrastructuring digital sovereignty”. *Frontiers in Communication*. 2025. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1562072>.
32. Paul C., Matthews M. *The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*. Santa Monica, CA : RAND Corporation, 2016. 16 p. DOI: <https://doi.org/10.7249/PE198>.
33. Pennycook G., Rand D. G. The psychology of fake news. *Trends in Cognitive Sciences*. 2021. Vol. 25, No. 5. P. 388–402. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
34. Pomerantsev P. *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. New York : PublicAffairs, 2019. 256 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv12sdv8z>
35. Ribeiro M. H., Ottoni R., West R., Almeida V. A. F., Meira W. Auditing radicalization pathways on YouTube. In: *Proceedings of the 2020 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAT* '20)*. New York : Association for Computing Machinery, 2020. P. 131–141. DOI: <https://doi.org/10.1145/3351095.337287>.

36. Seger E., Avin S., Pearson G., Briers M., Ó hÉigeartaigh S., Bacon H. et al. Tackling Threats to Informed Decision-Making in Democratic Societies: Promoting Epistemic Security in a Technologically-Advanced World. London : The Alan Turing Institute, 2020. URL: https://www.turing.ac.uk/sites/default/files/2020-10/epistemic-security-report_final.pdf.
37. Slyusar V. M., Khrystokin G. V., Yastrebova A. O. Is dialogue possible in the post-truth era? (Media philosophy and social and communication studies). *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. 2023. № 1 (93). P. 29–40. DOI: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1\(93\).2023.29-40](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(93).2023.29-40)
38. Stepin V. S. *Theoretical Knowledge: Structure, Historical Evolution*. Dordrecht : Springer, 2005. 463 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/1-4020-3673-2>.
39. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The spread of true and false news online. *Science*. 2018. Vol. 359, No. 6380. P. 1146–1151. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>.
40. Weber M. «Objectivity» in social science and social policy / transl. and ed. by E. A. Shils, H. A. Finch. In: *The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe : Free Press, 1949. P. 50–112.

References

1. Verkhovtseva, Iryna, and Tetiana Malakhova. 2026. "Kohnityvna bezpeka derzhavy ta upravlinnia informatsiynym prostorom za umov kibersuspilstva." [Cognitive Security of the State and Information Space Management in the Conditions of Cyber Society]. *Naukovi perspektyvy* [Scientific Perspectives] 1 (67): 147–163. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-147-163](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-147-163)
2. Dobronravova, Iryna. 2002. *Neliniine myslennia* [Non-linear Thinking]. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka.
3. Drotianko, Liubov. 2021. "Tsyfrovyy vymir suchasnoho etapu tsyvilizatsiynoho rozvytku sotsiumu." [The Digital Dimension of the Contemporary Stage of Civilizational Development]. *Visnyk Natsionalnoho aviatorskoho universytetu. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology] 1 (33): 16–21. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15635>
4. Kizima, Volodymyr. 2013. "Postneklasychna nauka i problemy skladnykh system." [Post-Non-Classical Science and the Problems of Complex Systems]. *Filosofska dumka* [Philosophical Thought] 5: 3–15.
5. Kizima, Volodymyr. 2010. "Postneklasychna ratsionalnist u konteksti filozofii skladnosti." [Post-Non-Classical Rationality in the Context of the Philosophy of Complexity]. *Filosofska dumka* [Philosophical Thought] 6: 28–39.
6. Lukianets, Valentyn, Oleksandr Kravchenko, and Oleksandr Moroz. 2007. *Svitohliadni implikatsii postneklasychnoi nauky* [Worldview Implications of Post-Non-Classical Science]. Kyiv: PARAPAN.
7. Lukianets, Valentyn, and Oleksandr Kravchenko. 2002. *Naukovyi svitohliad na zlami stolit* [Scientific Worldview at the Turn of the Centuries]. Kyiv: PARAPAN.
8. Lukianets, Valentyn, Oleksandr Kravchenko, and Liubov Ozadovska. 2002. *Suchasnyi naukovyi dyskurs: onovlennia metodolohichnoi kultury* [Contemporary Scientific Discourse: Renewal of Methodological Culture]. Kyiv: Tsentr praktychnoi filozofii.
9. Loi, Anatolii. 2001. "Svidomist yak subiektyvnist: podolannia klasychnoi tradytsii." [Consciousness as Subjectivity: Overcoming the Classical Tradition]. *Filosofska dumka* [Philosophical Thought] 3: 3–24.
10. Orokhovska, Liudmila. 2018. "Retseptsiiia roli mas-media v zhytti suspilstva v sotsialno-filosofskykh ta kulturolohichnykh teoriakh XX st." [Reception of the Role of Mass Media in Society in Social-Philosophical and Cultural Theories of the 20th Century]. *Visnyk Natsionalnoho aviatorskoho universytetu. Seriya: Filozofia. Kulturolohiia* [Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology] 1 (27): 26–32. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.27.13033>.
11. Dobronravova, Iryna, Larysa Sydorenko, Vasyl Chuiko et al. 2018. *Filozofia nauky* [Philosophy of Science]. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet".
12. Khrystokin, Hennadii, Vasyl Vasylchenko, and Mariia Lashkina. 2023. "Kontsept poverotu v kulturi ta filozofii XX–XXI st.: metodolohichni ta komunikatyvno-medialnyi aspekt." ["The

- Concept of Turn in Culture and Philosophy of the 20th–21st Centuries: Methodological and Communicative-Medial Aspect"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filozofia* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology] 1 (49): 208–218. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.1\(49\).208-218](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.1(49).208-218).
13. Shashkova, Liudmyla. 2006. *Naukove piznannia v systemi kultury* [Scientific Cognition in the System of Culture]. Kyiv: PARAPAN.
14. Shashkova, Liudmyla. 2015. "Postneklasychna nauka: epistemolohichni vymiry" [Post-Non-Classical Science: Epistemological Dimensions]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filozofia* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy] 1: 45–48.
15. Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
16. Biddlestone, Mikey, Jon Roozenbeek, and Sander van der Linden. 2022. "Psychological Inoculation Reduces Susceptibility to Misinformation on Social Media." *Royal Society Open Science* 9: 220201. <https://doi.org/10.1098/rsos.220201>
17. Castells, Manuel. 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199567041.001.0001>
18. Craik, P. B. 2019. *The Weaponization of Postmodernism: Russia's New War with Europe*. LEQS Paper 146. <https://doi.org/10.2139/ssm.3431207>
19. Du Cluzel, François. 2020. *Cognitive Warfare*. Norfolk, VA: NATO Allied Command Transformation Innovation Hub. https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf.
20. Floridi, Luciano. 2014. *The Fourth Revolution: How the Infosphere Is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199606726.001.0001>
21. Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York: Pantheon Books.
22. Fricker, Miranda. 2007. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>.
23. Funtowicz, Silvio O., and Jerome R. Ravetz. 1993. "Science for the Post-Normal Age." *Futures* 25 (7): 739–755. [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(93\)90022-L](https://doi.org/10.1016/0016-3287(93)90022-L).
24. Habermas, Jürgen. 1984. *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
25. Haraway, Donna. 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14 (3): 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
26. Kuhn, Thomas. 2012. *The Structure of Scientific Revolutions*. 50th anniversary ed. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226458144.001.0001>.
27. Latour, Bruno. 1987. *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society*. Cambridge: Harvard University Press.
28. Latour, Bruno. 2004. "Why Has Critique Run Out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern." *Critical Inquiry* 30 (2): 225–248. <https://doi.org/10.1086/421123>.
29. Lewandowsky, Stephan, Ullrich K. H. Ecker, and John Cook. 2017. "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era." *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6 (4): 353–369. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>.
30. Longino, Helen. 1990. *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
31. Musiani, Francesca. 2025. "Reassessing 'Infrastructuring Digital Sovereignty'." *Frontiers in Communication* 10: 1562072. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1562072>.
32. Paul, Christopher, and Miriam Matthews. 2016. *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/PE198>.
33. Pennycook, Gordon, and David G. Rand. 2021. "The Psychology of Fake News." *Trends in Cognitive Sciences* 25 (5): 388–402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>.

34. Pomerantsev, Peter. 2019. *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. New York: PublicAffairs. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12sdv8z>.

35. Ribeiro, Manoel Horta, Raphael Ottoni, Robert West, Virgílio A. F. Almeida, and Wagner Meira. 2020. "Auditing Radicalization Pathways on YouTube." In *Proceedings of the 2020 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAT '20)*, 131–141. New York: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3351095.3372879>.

36. Seger, Elizabeth, Shahar Avin, Gavin Pearson, Mark Briers, Seán Ó hÉigeartaigh, Henry Bacon, et al. 2020. *Tackling Threats to Informed Decision-Making in Democratic Societies: Promoting Epistemic Security in a Technologically-Advanced World*. London: The Alan Turing Institute. https://www.turing.ac.uk/sites/default/files/2020-10/epistemic-security-report_final.pdf.

37. Slyusar, Vitalii, Hennadii Khrystokin, and Anastasiia Yastrebova. 2023. "Is Dialogue Possible in the Post-Truth Era?" *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences* 1 (93): 29–40. [https://doi.org/10.35433/Philosophical_Sciences.1\(93\).2023.29-40](https://doi.org/10.35433/Philosophical_Sciences.1(93).2023.29-40).

38. Stepin, Viacheslav. 2005. *Theoretical Knowledge: Structure, Historical Evolution*. Dordrecht: Springer. <https://doi.org/10.1007/1-4020-3673-2>.

39. Vosoughi, Soroush, Deb Roy, and Sinan Aral. 2018. "The Spread of True and False News Online." *Science* 359 (6380): 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

40. Weber, Max. 1949. "Objectivity' in Social Science and Social Policy." Translated and edited by Edward A. Shils and Henry A. Finch. In *The Methodology of the Social Sciences*, 50–112. Glencoe: Free Press.

Дата першого надходження: 03.02.2026.

Дата прийняття до друку: 25.02.2026.

Дата публікації: 21.03.2026.

Hennadii Khrystokin, Iryna Verkhovtseva, Vadym Slyusar

CLASSICAL, NON-CLASSICAL, AND POST-NON-CLASSICAL RATIONALITY: STRUCTURAL CORRELATION AND EPISTEMIC VULNERABILITY IN THE CONTEXT OF CYBER SOCIETY

Introduction. Rationality is no longer a purely academic issue. In the context of large-scale information conflicts, the digital transformation of the public sphere, and Russia's armed aggression against Ukraine, dominant conceptions of rationality in public discourse shape a society's ability to distinguish knowledge from propaganda, argument from manipulation, and expertise from rhetorical legitimation. S. Vosoughi, D. Roy, and S. Aral have shown that false information spreads faster and more widely than truth, largely because of human behaviour within algorithmically structured environments. Russia's full-scale war against Ukraine is therefore not only a military confrontation but also an informational and epistemic conflict aimed at cognitive disorientation and the erosion of truth-establishing procedures. **The aim and tasks.** The article aims to substantiate the concept of structural correlation of classical, non-classical and post-non-classical rationality as both an analytical concept and a practical criterion of cognitive security of the state in the conditions of a digital cyber-society and informational aggression. **Research methods.** The study draws on Stepin's typology of scientific rationality, Longino's social epistemology, Habermas's theory of communicative and strategic action, and the approaches of Latour and Floridi to analyse the digital environment. The concept of structural correlation is grounded in Husserl's notion of correlation as necessary interdependence without fusion. **Research results.** Classical rationality secures fact verification and an ontological reference point; non-classical rationality enables critique of positionality and source transparency; post-non-classical rationality analyses the systemic effects of digital platforms on public cognition. The article defines their structural correlation as a necessary interdependence and argues that non-classical and post-non-classical rationality are especially vulnerable to manipulation, since their reflexive concepts can be turned into rhetorical devices for relativising facts and diffusing responsibility. The case of Russian propaganda shows how such de-instrumentalisation of rationality undermines trust in verified knowledge. **Discussion.** The discussion argues that the concept of the structural correlation of rationalities bridges the philosophy of rationality and disinformation studies by showing that epistemic chaos is effective because it disrupts the functional interdependence of classical, non-classical, and post-non-classical rationality, an interdependence that Longino's account of objectivity helps illuminate as a condition of cognitive security. **Conclusions.** Cognitive security of the state is defined as the preservation of conditions under which all three types of rationality function simultaneously in the public space. Three operational criteria are proposed: whether independent fact verification retains social authority; whether algorithmic systems are transparent; and whether systemic conditions enabling manipulation are analysed. The destruction of any pole of the structural correlation constitutes a strategic objective of epistemic aggression and its protection is therefore not an academic but a directly social and security matter

Keywords: *classical rationality, non-classical rationality, post-non-classical rationality, structural correlation of rationalities, digital sovereignty, cognitive security, cyber-society, epistemic aggression, epistemic pressure, de-instrumentalisation.*

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21004>

УДК 2-1:2-9:130.3(045)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОЇ ТЕОЛОГІЇ В ІСТОРИОГРАФІЧНОМУ РАКУРСІ

Сергій Шевченко

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

ex.theology@gmail.com;

<https://orcid.org/0000-0002-9713-3402>

Анотація. Здійснено історіографічний та історико-філософський аналіз специфіки співвідношення та взаємовпливу християнської теології та екзистенціалізму. Показано, що вивчення методологічної та ідейної кореляції екзистенціалізму і християнської теології на теоретичному релігієзнавчому рівні, особливо щодо періоду становлення, функціонування та розвитку постекзистенціалістського мислення, потребує подальшого дослідження. Зарубіжні студії свідчать про відсутність єдності у визначенні та класифікації головних постулатів релігійних філософів та теологів як екзистенціалістів, так і екзистенціальних мислителів, що вказує на методологічні суперечності в оцінці феномену класичного екзистенціалізму загалом та екзистенціальної теології зокрема (на прикладі Дж. Маккуоррі та П. Тілліха).

Ключові слова: християнська теологія, екзистенціалізм, екзистенціальна теологія, екзистенціальна діалектика, постекзистенціалістське мислення.